

DOI: 10.21005/pif.2016.26.E-4

ATRAKCYJNOŚĆ HISTORYCZNYCH ZESPOŁÓW ZABUDOWY TYPU MIASTO OGRÓD NA PRZYKŁADZIE ZABYTKOWEJ KOLONII ROBOTNICZEJ STARA ROKITNICA

ATTRACTIVENESS OF THE HISTORIC, GARDEN-CITY TYPE SETTLEMENTS ON THE EXAMPLE OF HISTORIC WORKERS' COLONY "STARA ROKITNICA"

Ewa Waryś

mgr inż. arch. kraj.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Architektury Krajobrazu

STRESZCZENIE

Atrakcyjność osiedli robotniczych nie wynika jedynie z subiektywnego odczucia piękna, ale jest skutkiem uwarunkowań, którym podlegało podejście do zakładania osad przemysłowych na przełomie XIX/XX w. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na osiedla typu miasto ogród. Oryginalność tych założeń została zaprezentowana na przykładzie zabytkowej kolonii robotniczej Stara Rokitnica (Górny Śląsk).

Słowa kluczowe: *genius loci*, miasto ogród, osiedla robotnicze, rewitalizacja.

ABSTRACT

The attractiveness of workers' settlements is not only the result of subjective feeling of beauty but is an effect of conditions that the approach of the establishment of industrial settlements subjected at the turn of the 19th and 20th centuries. The aim of this article is to take a note of the garden-city type of neighborhoods. The originality of these settlements was presented on the example of the historic workers' colony "Stara Rokitnica" (Upper Silesia).

Key words: garden-city, *genius loci*, revitalization, workers' settlements.

1. WSTĘP

Idea miasta-ogrodu, jako antidotum na chaotyczne zabudowywanie przedmieść miejskich, została ostatecznie ukształtowana w czasach rewolucji przemysłowej. Była wynikiem rozwoju nowoczesnej myśli urbanistycznej i skutkiem przemian, którym podlegało podejście do kształtowania zespołów mieszkaniowych w ich rozwoju historycznym. Współcześnie nazwa „miasto ogród” także jest powszechnie stosowana, ponieważ budzi pozytywne skojarzenia sąsiedztwa architektury i zieleni. Jednak atrakcyjność historycznych zespołów zabudowy, szczególnie tych wzorowanych na założeniach wprost odnoszących się do idei Howarda, nie wynika jedynie z odczuć estetycznych, ale jest skutkiem wielu uwarunkowań oraz przemyślanych działań projektowych, które ze względu na swoją złożoność powinny być rozpatrywane w ujęciu wieloaspektowym¹.

2. ROZWÓJ IDEI MIASTA - OGRODU NA TLE HISTORII KSZTAŁTOWANIA ZESPOŁÓW MIESZKANIOWYCH

Pierwsza książka Howarda, wydana w 1898 r., była wynikiem poszukiwań rozwiązań mających poprawić katastrofalny stan miast przemysłowych. Założenia idei miasta-ogrodu wpisują się w nurt kulturalistyczny², dla którego charakterystyczna była tęsknota za przeszłością oraz nawiązanie do tradycji minionych pokoleń [5, s. 5]. Z tego względu, analizując proces kształtowania zespołów mieszkaniowych trwający nieprzerwanie od czasów powstania pierwszych miast, można odnaleźć założenia i idee będące inspiracją dla późniejszych rozwiązań, stosowanych w czasach rewolucji przemysłowej XIX w.

Założenia, które przez badaczy współczesnej urbanistyki były porównywane do osiedli budowanych na podstawie postulatów idei Howarda, powstały już w czasach średniowiecza. Patric Geddes uważał, że idea miasta-ogrodu widoczna była w średniowiecznym Salisbury – mieście wybudowanym na układzie rzymskim, przypominającym pod względem zabudowy współczesne zespoły mieszkaniowe (ryc. 1). Tym samym twierdził on, że średniowieczna urbanistyka wyprzedziła późniejsze osiedla typu miasto ogród [9, s. 11]. W rozważaniach tych brakowało jednak szerszego kontekstu kulturowego i uwarunkowań, którym podlegały nowoczesne ośrodki miejskie powstające w czasach rewolucji przemysłowej [9, s. 11–12]. Mimo to malowniczość, bezpieczeństwo i idealnie zakomponowana przestrzeń miast średniowiecznych stały się inspiracją dla wybitnych przedstawicieli XIX-wiecznej urbanistyki, takich jak Camillo Sitte i Karl Henrici [5, s. 7].

Kolejne rozwiązania uznawane za pierwowzory osiedli patronackich pojawiały się w czasach oświecenia. To wtedy zaczęły powstawać pierwsze miasta przemysłowe. Tego typu przykładem była osada robotnicza La Saline de Chaux, założona wokół warzelnii soli [2, s. 188]. W ramy czasowe epoki oświecenia wpisują się także filozoficzne podstawy idei miasta-ogrodu, które można odnaleźć w poglądach Jeana-Jacques'a Rousseau. W swoich rozważaniach przedstawił on konflikt, który zachodzi pomiędzy człowiekiem oraz jego przystosowaniami naturalnymi a mieszkaniem w środowisku miejskim [4, s. 92]. Jego hasła powrotu do natury podważały słuszność najważniejszych założeń epoki. Praca w fabrykach i hutach stała się, zdaniem Rousseau, przyczyną powstawania nierówności między ludźmi. W wyniku potępienia cywilizacji zrodziła się pochwała natury rozumia-

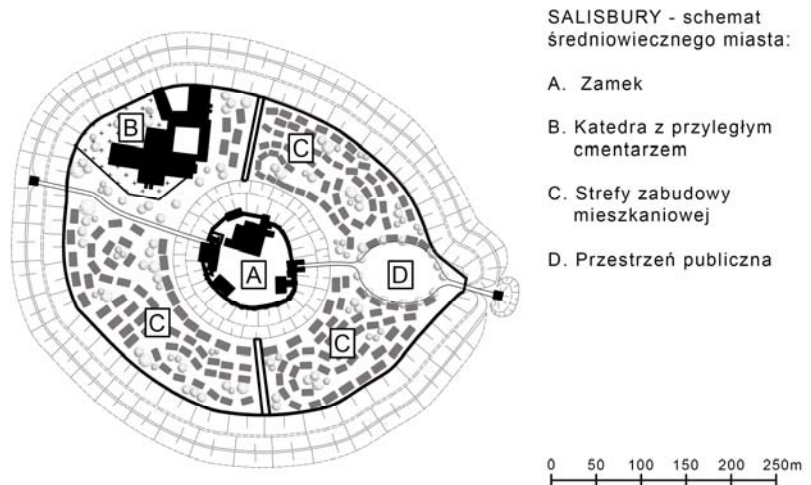
¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej autorki, pt. *Koncepcja rewitalizacji zabytkowej kolonii robotniczej „Stara Rokitnica” w Zabrze i terenów przyległych*, wykonanej na Politechnice Krakowskiej pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Anny Mitkowskiej i dr inż. arch. Katarzyny Hodor.

² Nurt kulturalistyczny – model organizacji przestrzennej, który powstał w wyniku teoretycznych rozważań grup myślicieli społecznych i politycznych w XIX w. Koncepcje wpisujące się w ten nurt (m.in. idea miasta – ogrodu) nawiązywały do wizji miast sprzed czasów rewolucji przemysłowej. Jak pisze prof. Wanda Kononowicz: *Niewątpliwie kryła się w tym tęsknota za przeszłością, budząca się stopniowo wraz z rozwojem studiów historycznych od końca XVIII w. [...] Historycy tacy jak Jules Michelet (1798–1874) czy Jakub Burckhardt (1818–1897) przeciwstawiali zwarte organizmy miejskie wieków średnich czy włoskiego renesansu – żywiołowo rozrastającym się niejednorodnym miastom ery przemysłowej* [5, s. 3–6].

nej, jako pierwotny stan środowiska przyrodniczego [12, s. 150–154]. Wizja postępu stała się za to zaprzeczeniem ludzkiej moralności: *cywilizacja jest niedorzecznością, jeżeli nie czyni ludzi lepszymi zwłaszcza, że również nie czyni ich szczęśliwymi* [12, s. 151].

Ryc. 1. Średniowieczne miasto Salisbury.
Źródło: opr. autorka, 2015 r.

Fig. 1. Medieval city of Salisbury. Source: edited by author, 2015

Poza ogólnymi kierunkami rozważań teoretyków planowania jako źródła inspiracji Howarda wymienia się szereg czynników, które mogły mieć wpływ na stworzoną przez niego wizję. Jednym z nich była sytuacja społeczno-polityczna w Anglii na przełomie XIX/XX w. oraz działalność brytyjskiego ruchu spółdzielczego [1, s. 20–22]. Duże znaczenie miał także topos domu z ogrodem będący dorobkiem kultury wiktoriańskiej oraz rozwiązania stosowane przez Roberta Owena. Inspiracją stała się także lektura powieści o wspólnotach socjalistycznych w Ameryce autorstwa Edwarda Bellamy [6, s. 89]. Wpływ na powstanie idei Howarda miała również tradycja *picturesque* w projektowaniu domów wraz z otoczeniem oraz zmiany, które zachodziły w Ameryce i Australii, związane m.in. z powstawaniem parków metropolitalnych [13, s. 44]. Ponadto znaczącą rolę odegrały powstające ówczesnie osiedla. Spośród tych, które przyczyniły się do powstania idei miasta-ogrodu, wymienia się: Bourneville i Port Sunlight oraz Saltaire założoną przez właściciela tkalni [4, s. 109]. Oprócz tego znaczący wpływ wywarł obraz angielskich miast-ogrodów stworzony w publikacji Williama Morrisa pt. *Wieści znikąd* [4, s. 109].

Teoretyczne postulaty idei zostały zweryfikowane, kiedy założone w 1899 r. stowarzyszenie The Garden City Association podjęło akcję realizacji pierwszych tego typu założeń [5, s. 10]. Ich budowa sprawiła, że wzrosło zainteresowanie zakładaniem nowych osiedli mieszkaniowych. Na wzór angielskiego Garden City Association w wielu krajach Europy zaczęły powstawać inne tego typu organizacje. Prowadzona przez nie działalność przyczyniła się do stworzenia wielu projektów nowych, podmiejskich zespołów mieszkaniowych, założonych w nurcie idei miasta-ogrodu [3, s. 18].

3. WSPÓŁCZESNE ZNACZENIE OSIEDLI TYPU MIASTO OGRÓD W KRAJOBRAZIE MIAST PRZEMYSŁOWYCH

Inspiracja dorobkiem minionych epok, szczegółowe analizy prowadzone przez najwybitniejszych badaczy urbanistyki oraz wielokrotne interpretacje dzieł Howarda przyczyniły się do zakładania nowych osiedli ogrodowych, które do dzisiaj mogą stanowić wzór dobrze zakomponowanej przestrzeni. Małowniczość charakterystyczną dla miast średniowiecznych starano się odtworzyć przez podział miasta na strefy oraz zróżnicowanie poszczególnych budynków pod względem wielkości i sylwety bryły. Równocześnie uwzględniano uwarunkowania wynikające z naturalnej rzeźby terenu, środowiska przyrodniczego oraz prowadzonej na danym obszarze działalności człowieka [6, s. 81–90].

Dodatkowo stosowanie krętych dróg, ulic typu *cul-de-sac* oraz wydłużonych perspektyw ulicznych przyczyniło się do tworzenia krajobrazów o wyjątkowo dużym zróżnicowaniu widoków [10, s. 51].

Na przykładzie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego można zauważyć, że kluczową rolę w procesie dalszego rozwoju ośrodków mieszkaniowych odgrywały lokalizacja oraz tereny zielone. Zgodnie z założeniami idei Howarda tworzenie powiązań pomiędzy miastem i wsią miało odbywać się nie tylko przez umiejscawianie w pobliżu zabudowy ogrodów przydomowych, ale przede wszystkim przez otaczanie ośrodków mieszkaniowych znaczenie większymi pierścieniami terenów rolniczych. Ze względu na stosunkowo niewielką powierzchnię działek istotną funkcję pełniły także przestrzenie zieleni publicznej zlokalizowane bezpośrednio wewnątrz miast [9, s. 26–27]. Analizując rozmieszczenie tego typu ośrodków mieszkaniowych na tle układu przestrzennego aglomeracji, można zauważyć, iż są one z reguły położone na obrzeżach miast, w otoczeniu terenów zieleni, z dala od stref przemysłu. Dzięki temu nadal stanowią chętnie zasiedlane miejsca zamieszkania. Przystosowanie tych obszarów do prowadzonej działalności człowieka odbywało się przez tworzenie powiązań komunikacyjnych pomiędzy miejscem zamieszkania a zakładem pracy [11, s. 52–58]. Dlatego współcześnie osiedla te, jako jedno z najbardziej malowniczych typów zabudowy robotniczej, stanowią niezwykle cenny przykład dziedzictwa kulturowego nawiązującego w krajobrazach miast przemysłowych do tradycji miejsca (*genius loci*).

Ryc. 2. Kolonia robotnicza w Rokitnicy – budynek szkoły. Źródło: fot. autorka, 2013 r.

Fig. 2. Workers' colony in Rokitnica – school building. Source: photo by author, 2013

Takim przykładem jest zabytkowa kolonia robotnicza „Stara Rokitnica” zlokalizowana w północnej części miasta Zabrze. Powstała ona na obszarze, na którym zachowały się ślady działalności ludzkiej sięgające czasów średniowiecza. Najwyraźniejsze zmiany nastąpiły jednak wraz z nadejściem XIX-wiecznej rewolucji przemysłowej i założeniem w pobliżu kopalni Castellengo. Osiedle zajmuje powierzchnię około 15 hektarów i przez

swój układ urbanistyczny wyraźnie wyodrębnia się z planu dzielnicy. Kompozycja założenia opiera się na koncentrycznym układzie ulic, zbliżonym do owalu. Podobnie jak w innych zespołach zabudowy opartych na założeniach idei miasta-ogrodu krzywizny ulic nawiązują do dróg w krajobrazach rustykalnych. Inspiracją dla obiektów architektonicznych były wiejskie domy śląskie oraz angielska zabudowa w stylu *cottage* (ryc. 2-3). Obiektem wyróżniającym się w przestrzeni osiedla jest budynek przedszkola, którego bryła została przesunięta w stosunku do linii zabudowy tak, aby tworzył on zakończenie osi kompozycyjnej [10, s. 110]. W południowej części wydzielono teren pod park publiczny. W momencie urządzania całość tworzyła harmonijną kompozycję urbanistyczną, wpisującą się w rustykalny charakter okolicy. Jednocześnie osiedle było jednym z najnowocześniejszych ośrodków mieszkaniowych typu miasto ogród w Europie. Przykładem poszukiwań nowych rozwiązań w architekturze oraz łączenia tradycji i nowoczesnych technologii było zastosowanie domów o konstrukcji stalowej, wzorowanych na realizacjach angielskich. W latach 20. XX w. ten typ budownictwa miał być metodą na szybkie i łatwe stawianie budynków. W Rokitnicy powstały cztery takie obiekty, które użytkowane są do dzisiaj i nadal stanowią ciekawy przykład architektury industrialnej [7, s. 232–233].

Ryc. 3. Kolonia robotnicza w Rokitnicy – zabudowa mieszkaniowa. Źródło: fot. autorka, 2013 r.

Fig. 3. Workers' colony in Rokitnica – residential development. Source: photo by author, 2013

Obecnie najistotniejszym czynnikiem determinującym zabytkowy krajobraz osiedla patronackiego w Rokitnicy jest zachodzący proces urbanizacji. Zmiana stylu życia mieszkańców oraz powolne odchodzenie od tradycji robotniczej przyczyniły się do poszukiwania nowych dróg rozwoju historycznych ośrodków mieszkaniowych. Pomimo to obszar zlokalizowany w obrębie umownych granic zabytkowej kolonii robotniczej nadal jest przykładem stosunkowo dobrze zachowanego krajobrazu o czytelnych cechach kompozycji. Dzięki temu założenie wyróżnia się na tle wielu innych osiedli patronackich położonych na terenie Zabrze. Duży wpływ na ogólny wygląd krajobrazu ma stan zachowania oryginalnych terenów zielonych: pierwotny charakter osiedla, nawiązujący do krajobrazów wiejskich, udało się zachować dzięki utrzymaniu zieleni ogrodów przydomowych. Walory całego obszaru podnosi także zlokalizowany w sąsiedztwie kompleks Lasu Miechowic-

kiego oraz roślinność na terenach otwartych położonych po wschodniej stronie zabytkowego zespołu zabudowy.

4. KONCEPCJA REWITALIZACJI – POSZUKIWANIE DALSZYCH DRÓG ROZWOJU HISTORYCZNYCH ZESPOŁÓW ZABUDOWY TYPU MIASTO OGRÓD

Głównym celem przedstawionego w tej części relacji autorskiego projektu rewitalizacji zabytkowej kolonii robotniczej Stara Rokitnica w Zabrzu i terenów przyległych (ryc. 4-5) jest podkreślenie istniejących wartości oraz rozprzestrzenienie założeń idei miasta-ogrodu na obszary zdegradowane, sąsiadujące z zabytkowym zespołem zabudowy. Rozwiązania przedstawione w projekcie mają (w zamierzeniu autorki) charakter uniwersalny i mogą być stosowane w rewitalizacji wielu osiedli robotniczych oraz ośrodków typu miasto ogród. Podstawowym założeniem jest ogólna poprawa krajobrazu osiedla przez zagospodarowanie terenów zieleni towarzyszących zabudowie użyteczności publicznej oraz wprowadzenie zadrzewień wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Zaproponowane rozwiązania pozwolą na przywrócenie ładu przestrzennego na najbardziej zaniedbanych fragmentach historycznego zespołu zabudowy oraz mają na celu podniesienie istniejących walorów krajobrazowych i odwołanie się do tradycji miejsca (*genius loci*).

Ryc. 4. Koncepcja rewitalizacji. Źródło: projekt autorki (dyplomowy), 2013 r.

Fig. 4. Conception of revitalization. Source: author's own project, 2013

Podstawowym rozwiązaniem, które w widoczny sposób powinno wpłynąć na stan krajobrazu kolonii robotniczej, było zaprojektowanie pasów zieleni izolującej wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Na terenie osiedla w Rokitnicy nigdy nie stosowano tego typu nasadzeń, prawdopodobnie ze względu na istnienie przedogródków o charakterze ozdobnym.

Jednak na przykładzie angielskich miast-ogrodów można zaobserwować, że zadrzewienia wzdłuż ciągów komunikacyjnych były bardzo popularną formą terenów zieleni. Pojawiała się ona także w innych osiedlach robotniczych na terenie aglomeracji górnośląskiej. Obecnie stosowanie zadrzewień wzdłuż ciągów komunikacyjnych pozwala na podkreślenie dobrze zachowanego układu urbanistycznego. Dodatkowo wraz ze zmianą stylu życia mieszkańców i zwiększeniem natężenia ruchu samochodowego wzrosło znaczenie funkcji izolującej. Zadrzewienia liniowe w korzystny sposób wpływają także na kształtowanie klimatu i mikroklimatu otoczenia [8, s. 7–12]. W przypadku kolonii robotniczej w Rokitnicy nasadzenia wzdłuż ciągów komunikacyjnych pozwolą na zrehabilitowanie strat, które zaszły w środowisku naturalnym na skutek ekspansji zabudowy mieszkaniowej na terenie cennej pod względem przyrodniczym doliny potoku rokitnickiego.

Ryc. 5. Koncepcja rewitalizacji – widok z lotu ptaka. Źródło: projekt autorki, 2013 r.

Fig. 5. Conception of revitalization – bird's-eye view. Source: author's own project, 2013

Idee miasta-ogrodu, czytelne w układzie kompozycyjnym zabytkowej kolonii robotniczej, zostały rozprzestrzenione na zlokalizowane w pobliżu zaniedbane tereny kwartałów zabudowy. Zaprojektowana tam zielen, przestrzeń publiczna w formie placu oraz miejsca parkingowe były odpowiedzią na współczesne potrzeby mieszkańców. Wprowadzenie zadrzewień we wnętrza kwartału zabudowy pozwala na stworzenie dodatkowych enklaw zieleni w przestrzeni zurbanizowanej. Obecnie po południowo-wschodniej stronie terenu wchodzącego w zakres opracowania znajdują się zadrzewienia dawnego Zakładowego Parku Sportu i Rozrywki. Po zachodniej stronie parku patronackiego zlokalizowany jest pas zieleni wysokiej. Powiązanie tych dwóch obszarów za pomocą szpalerów drzew tworzy cenny pod względem przyrodniczym, zwarty system terenów zieleni, który dodatkowo podnosi walory krajobrazowe obszaru. Równocześnie jest działaniem, które na przestrzeni wieków wielokrotnie było stosowane w celu poprawy krajobrazu na obszarach zurbanizowanych. Przykładem tego typu działań była popularna idea *parkways* – rozwiązanie zaproponowane w drugiej połowie XIX w. przez Fredericka Lawa Olmsteda. Idea opierała się na połączeniu ciągów komunikacyjnych oraz terenów otwartych. Za pomocą zieleni łączono tereny o wysokich walorach krajobrazowych oraz wprowadzano trasy ruchu samochodowego. Idea ta doskonale sprawdziła się w zurbanizowanej przestrzeni amerykańskich miast i przyczyniła się do zakładania parków linearnych. O atrakcyjności

tego typu rozwiązań świadczył m.in. szybki wzrost wartości nieruchomości zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie *parkways* [13, s. 40–41].

5. PODSUMOWANIE

Atrakcyjność krajobrazów kolonii robotniczych często bywa niedostrzegana, głównie ze względu na niekorzystne zmiany, które stale zachodzą pod wpływem działalności człowieka. Warto jednak zauważyć, że ich prawdziwa wartość wynika z wielu uwarunkowań i działań projektowych opartych na wiedzy i doświadczeniu minionych pokoleń. Wyróżniające się na tle współczesnej tkanki miejskiej osiedla typu miasto ogród są wynikiem wieloletnich poszukiwań idealnego zespolenia unikatowej architektury i terenów zieleni. Na obszarach przemysłowych świadczą one, podobnie jak zabytki techniki, o tradycji regionu. Ponadto posiadają duży potencjał krajobrazowy i powinny wyznaczać dalsze kierunki rozwoju obszarów cennych pod względem kulturowym.

ATTRACTIVENESS OF THE HISTORIC, GARDEN-CITY TYPE SETTLEMENTS ON THE EXAMPLE OF HISTORIC WORKERS' COLONY "STARA ROKITNICA"

1. INTRODUCTION

The idea of a garden city as an antidote for chaotically developed city outskirts has been ultimately shaped during the industrial revolution. It was a result of development of a modern urban concept and a result of changes that the approach to design of residential complex underwent in their historical development. The modern name "garden city" is also commonly used since it brings back positive memories of proximity of architecture and greenery. However, the attractiveness of historical complexes, in particular those modelled on planning schemes directly relating to Howard's concept is not a product of aesthetic feelings exclusively, but a result of numerous conditionings and thought-out design operations, which due to their complexity ought to be analysed with use of a multifaceted approach³.

2. EVOLUTION OF THE CONCEPT OF GARDEN CITY COMPARED TO THE HISTORY OF RESIDENTIAL COMPLEX DESIGN

The first book of Howard, published in 1898 was a result of his search for solutions which were supposed to better the disastrous condition of industrial cities. The concept of garden city is a part of culturalism⁴, for which the characteristic things was longing for the past and referring to the tradition of past generation [5, p. 5]. For this reason, by analysis of the process of shaping of residential complexes which continues ceaselessly since the

³ The article is based on the author's diploma thesis: *Conception of revitalization the historic workers' colony "Stara Rokitnica" in Zabrze and adjacent areas*, made at Cracow University of Technology under direction of Prof. PhD Eng. Arch. Anna Mitkowska and PhD Eng. Arch. Katarzyna Hodor.

⁴ Culturalism – a spatial organisation model formed as a consequence of theoretical considerations of groups of social and political thinkers in the 19th century. Concepts that conform to this trend (among others, the garden city idea) corresponded to the vision of cities from before the industrial revolution. According to prof. Wanda Kononowicz: *it undoubtedly harboured a longing for the past, gradually awaking with the development of history studies from the end of the 18th century. (...) Historians such as Jules Michelet (1798-1874) or Jakub Burckhardt (1818-1897) have confronted compact urban organisms of the Middle Ages or Italian Renaissance to the vigorously expanding non-uniform cities of the industrial era* [5, pp. 3-6].

beginnings of first cities, one may find concepts and ideas inspiring late solutions used in the times of Industrial Revolution of the 19th century.

Complexes which were, by researches of modern urbanism, compared to the settlements constructed on the basis of Howard's ideas has already established in the Middle Ages. Patrick Geddes believed that the idea of a garden city was present in Medieval Salisbury – the city that was built on the Roman arrangement, resembling in the terms of building modern cities (fig. 1). Thereby, claiming that the Medieval urbanism outdid later garden-city type of neighborhoods [9, p. 11]. Those deliberations lacked broader cultural context and the conditions that the modern cities emerging in the times of Industrial Revolution were subject to [9, pp. 11-12]. However, picturesque, security and perfectly planned space of Medieval cities become an inspiration for 19th century outstanding representatives of urbanism, such as Camillo Sitte and Karl Henrici [5, p. 7].

Consecutive solutions deemed prototypes of patronal residential complexes, had already started appearing in the Age of Enlightenment. It was then, that the first industrial cities began emerging. La Saline Chaux-a mining settlement established around saline might serve as an example [2, p. 188]. Philosophical attitudes of the idea of the concept of a garden city, which might be found in Jean Jacques Rousseau's views, fall into the time frames of the Age of Enlightenment. Rousseau introduced a conflict between the human being, and b his/her natural adaptation and living in an urban environment [4, p. 92]. His slogans to return to the nature undermined the rightness of the most important principles of the age. Working in factories and mills became, according to Rousseau, a reason why disparity among people started occurring. Resulting from condemnation of civilisation, the nature understood as primordial state of the environment was praised [12, pp. 150-154]. On the other hand, the vision of development became perceived as a denial of human morality: *civilisation is an absurd if it does not make human beings better, especially when it does not make them happier*, [12, p. 151].

Except for general deliberations of designing theoreticians as a source of Howard's inspiration, there are many other factors that might have influenced the vision created by him. One of them being a socio-political situation in England at the turn of the 19th and 20th centuries and activity of British cooperative movement [1, pp. 20-22]. Large importance had also the topos of house with a garden which was a part of Victorian culture as well as solutions used by Robert Owen. Reading of a novel about social communes in England, by Edward Bellamy, was also inspirational to Howard [6, p. 89]. Picturesque tradition used in the house and its surrounding design and changes in American and Australia concerning, among others, establishment of metropolitan parks, influenced on the creation of Howard's idea [13, p. 44]. Moreover, previously built garden settlements had also a significant impact. Among those which contributed to the idea of garden-city are: Bourneville and Port Sunlight as well as Saltaire, established by the owner of weaving mill [4, p. 109]. What is more, a picture of English garden cities in William Morrison's publication titled: "News from Nowhere" had also a great impact on him [4, p. 109].

Theoretical demands of the idea were verified when established in 1899 The Garden City Association took a chance at constructing first settlements of this kind [5, p. 10]. Construction of the aforementioned raised interest in the problems of new residential complex establishment. Following Garden City Association, many countries started establishing similar associations. Their activity gave rise to creation of new, suburban garden settlements [3, p. 18].

3. CONTEMPORARY IMPORTANCE OF GARDEN CITIES IN INDUSTRIAL CITIES LANDSCAPE

Inspiration given by past ages, detailed analyses done by the most outstanding researchers of urbanism and multiple interpretations of Howard's provoked establishment of new

garden settlements, which to this days might be a an example of a perfectly arranged space. Attempts at reconstructing picturesqueness unique to Medieval cities were made by dividing a city into zones and height and shape diversification of particular buildings. Natural lie of the land, the environment and human activity in the zone were also taken into account [6, pp. 81-90]. What is more, creation of winding roads, *cul-de-sac* road types and elongated street perspectives was supposed to create landscapes were exceptionally diversified in terms of views [10, p. 51].

Judging from Upper Silesian Industrial Region example, it may be noted that the localisation and greeneries plays a key role in the process of development of residential complexes. In accordance with Howard's idea, creation of links between a city and a village was supposed to be done not only by locating home gardens near to buildings, but, above all, by surrounding residential complexes with bigger rings of farming grounds. Because of reasonably small area of plots, public greeneries located directly in the city centers played an important role [9, pp. 26-27]. Analysing the location of such types of residential complexes on an agglomeration's spatial layout one might note that they are usually placed in suburban areas, surrounded with greeneries, far from industrial centers. Thanks to this, they are still a preferred place to dwell. Adjusting these zones to human activity was done by creating transport communication between the place of residence and the place of work [11, pp. 52-58]. Hence, at present these housing estates, being one of the most picturesque types of workers' housing, constitute an exceptionally valuable instance of cultural heritage that reflects the tradition of place (*genius loci*) in industrial city landscapes.

A worker colony "Stara Rokitinica" located in the Northern part of the city of Zabrze, is an example of that. It was established on the terrains where remains of human activity date from Medieval times. However, the most conspicuous changes were a result of the 19th century Industrial Revolution and establishment of *Castellengo* mine near. The residential complex is located on 15 hectares and because of its urban layout clearly stands out from the district's layout. The composition of the planning scheme is based on concentric street layout, similar to oval shape. Likewise, as in the case of other building complexes based on the principles of the garden city concept, street curves reflect the character of rural roads in rustic landscapes. The architectural structures were inspired by Silesian rural houses and English cottage-style housing (fig. 2-3). The kindergarten, shifted from building alignment to make the end of composition axis, is the most outstanding construction in the housing estate [10, p. 110]. A place for a public park was sectioned off. At the moment of arrangement, the complex in its entirety was a harmonious urban composition with a rustic touch of a region. At the same time, the residential complex was one of the most modern of its kind in Europe. The implementation of steel houses, based on the examples of English steel buildings, may be considered an example of quest for modern architectural solutions an connection between tradition and new technology. In the twenties of 20th century, steel construction was supposed to be a fast and easy way of building. Four of such buildings were constructed in Rokitinica, they are still in use and to this day they still present an interesting example of industrial architecture [7, pp. 232-233].

Nowadays, the most important factor that determines historical patronal residential complex's landscape in Rokitinica is a process of urbanisation. The change of the lifestyle of its inhabitants and gradual abandonment of worker tradition triggered search for new development possibilities in historical housing centers. Despite all, the zone located within the area of conventional boundaries of historical worker colony is still an example of fairly well-maintained landscape with clear features of a composition. Thanks to this, the complex stands out from many other patronal residential complexes located in Zabrze. The condition of natural greeneries also large influences the landscape: original nature of the complex, referring to country landscape, was maintained thanks to the maintenance of home-gardens. The whole landscape attractiveness is raised by nearby

located Miechowicki forest and plants on the open grounds located on the Eastern part of the historical complex.

4. CONCEPTION OF REVITALIZATION - SEARCHING OF FURTHER DEVELOPMENT WAYS FOR HISTORICAL GARDEN – CITY TYPE SETTLEMENTS

The main aim of presented in this part of the paper, original project of revitalisation of worker colony “Stara Rokitnica” in Zabrze and adjacent areas (fig. 4-5) is underlining existing virtues and spreading of the idea of garden city into the degraded areas near the complex. The solutions presented in the project are (in author’s intention) universal and can be applied to revitalisation works of many worker residential complexes and garden-city-type complexes. The main aim of the project was a general improvement of a complex’s landscape by development of greeneries close to public service buildings and plantation of trees along traffic routes. The proposed solutions allow for restoration of spatial order in the most neglected parts of historical complex and aim at raising existing landscape values as well as reference to the tradition of a place (*genius loci*).

The basic solution, which should visibly improve the worker colony landscape condition was designing central reserve along traffic route. Something like this has never been done in the residential complex of Rokitnica, probably because of the presence of decorative front yards. However, with regard to English garden cities it may be noted that trees along traffic routes were a very popular forms of greeneries. This form was also present in many worker residential complexes on the territory of Upper Silesian Agglomeration. Nowadays, planting trees along traffic routes allows underlining of a well-kept urban layout. What is more, along with the residents’ lifestyle change and traffic increase the importance of isolation function has increased. Linear trees influence the surrounding’s climate and microclimate formation in a beneficial way [8, pp. 7-12]. When it comes to worker colony in Rokitnica, planting trees along traffic routes would compensate for the loss that occurred in the environment as a result of residential complex expansion on the valuable, because of its natural qualities, territory of Rokitnicki stream.

The ideas behind garden city, clear in compositional layout of historical worker colony were spread over neglected quarter areas. The designed greenery, public space in the shape of a square, and parking lots were an answer to contemporary needs of residents. Nowadays, on the North-East side of the territory included in the project tree-covered areas of former Factory’s Park of Sport and Entertainment are situated. On the Western side of patronal park a high greenbelt is situated. Connection of those two areas by trees constitutes a valuable, when it comes to environmental aspect, compact system of greeneries, which also raises landscape value of the territory. It is also an activity which over the centuries has been conducted many times in urban spaces. Activities of this sort can be exemplified by the popular idea of parkways – a solution proposed in the second half of the 19th century by Frederick Law Olmsted. The idea was based on combining passageways and open areas. With use of greenery areas of high landscape value were linked and public traffic routes were added. This idea works perfectly in the urbanised space of American cities and has contributed to the foundation of linear parks. The attractiveness of this kind of solution was confirmed by, i.a., a rapid increase in the value of real estate situated in immediate proximity to parkways [13, pp. 40-41].

5. SUMMARY

The attractiveness of worker colonies’ landscapes is very often imperceptible, mainly because of unfavorable changes that constantly occur as a result of the human activity. It is worth noting, that their real value stems from many conditions and projects based on knowledge and experience of the past generations. Residential garden city complex which stand out of contemporary urban layout are a result of years of search for perfect

combination of unique architecture and greeneries. On industrial territories, like technics monuments, they account for a region's traditions. What is more, they show big landscape potential and should determine further directions of development of precious for the culture areas.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Czyżewski A., *Trzewia Lewiatana. Antropologiczna interpretacja utopii miasta-ogrodu*, Kraków, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego 2001, ISBN 83-233-1542-6.
- [2] Dąbrowska-Budziłło K., *Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie*, ser.: Architektura, nr 46, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 2002, ISSN 0137-1371.
- [3] Holewiński J., *Miasto przyszłości (Garden City)*, Wydaw. Kasy Wzajemnej Pomocy i Przeworności dla osób pracujących na polu technicznym, Warszawa 1909 .
- [4] Kadelska M., *Piękno dzieła sztuki w odniesieniu do rangi estetycznej, urbanistycznej i krajobrazowej olsztyńskich osiedli typu miasto-ogród*, praca doktorska, Olsztyn–Kraków, Politechnika Krakowska 2008.
- [5] Kononowicz W., Wybrane zagadnienia urbanistyczne wielkich miast i osiedli mieszkaniowych w zachodniej Europie od połowy XIX wieku do drugiej wojny światowej, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 2008, t. LIII, z. 1, s. 3–27.
- [6] Kozina I., *Chaos i uporządkowanie. Dylematy architektoniczne na przemysłowym Górnym Śląsku w latach 1763–1955*, Katowice, Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego 2005, ISBN 83-226-1470-5.
- [7] Małusecki B., Wieś z widokiem na miasto, czyli o Rokitnicy, w: *Miasto z widokiem na wieś*, red. B. Wierzbicka, Warszawa, Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami 1998, s. 225-240.
- [8] Oleksa A., Pożytki z alej dla przyrody i człowieka, w: *Aleje-Skarbnice przyrody. Praktyczny podręcznik ochrony drzew przydrożnych i ich mieszkańców*, red. P. Tyszko-Chmielowiec, Wrocław, Fundacja EkoRozwoju 2012, s. 7–12.
- [9] Ostrowski W., *Urbanistyka współczesna*, Arkady, Warszawa 1975.
- [10] Sokołowska-Mostowiak J., „Idea miasta-ogrodu” na przykładach osiedli miast górnośląskich, Gliwice, Wydaw. Politechniki Śląskiej 2011, ISBN 978-83-7335-789-1.
- [11] Sulimowska-Ociepka A., *Osiedla patronackie Górnego Śląska. Studium miejsca oraz znaczenie kultury przemysłowej w przestrzeni zurbanizowanej*, praca doktorska, Gliwice, Politechnika Śląska 2004.
- [12] Tatarkiewicz W., *Historia filozofii, filozofia nowożytna do roku 1830*, t. 2, Warszawa, PWN 1988, ISBN 83-01-08652-1.
- [13] Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, monografia 336, ser.: Architektura, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 2006, ISBN 0860-097X.

O AUTORZE

Absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej na kierunku architektura krajobrazu. Doktorantka w Instytucie Architektury Krajobrazu WA PK. W swojej pracy naukowej zajmuje się problematyką krajobrazu kulturowego miast przemysłowych.

AUTHOR'S NOTE

Graduate of the Faculty of Architecture at Cracow University of Technology, majoring in Landscape Architecture. PhD student in the Institute of Landscape Architecture. In her research work she deals with the issues of the cultural landscape of industrial cities.

Kontakt | Contact: ewawarys@wp.pl